

Атабеков Алмаз Каримович, к.э.н., доцент,
Ошский технологический университет,
Саидакбаров Саидгазы Саиджороевич, магистрант,
Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу
мамлекеттик башкаруу академиясы,
E-mail: karimovich_7@mail.ru

ЖАЙЫТТАРДЫ ПАЙДАЛАНУУ ПЛАНЫНДА КЛИМАТТЫН ӨЗГӨРҮШҮНӨ ЫҢГАЙЛАШУУ БОЮНЧА НЕГИЗГИ ЧАРАЛАРЫ

Макалада жайыттар пайдаланууда болуп келген жана климат өзгөрүшүнө жараша пайда болгон жаны көйгөйлөр, аларды мыйзам чегинде чечүү жолдору каралган.

Негизги сөздөр: жайыт, тоют, климат, жергиликтүү Кенеш

Атабеков Алмаз Каримович- к.э.н., доцент,
Ош технологиялык университети,
Саидакбаров Саидгазы Саиджороевич, магистрант,
Академия государственного управления при
президенте Кыргызской Республики

ОСНОВНЫЕ МЕРОПРИЯТИЯ В РАМКАХ ПЛАНА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПАСТБИЩ В УСЛОВИЯХ ИЗМЕНЕНИЯ КЛИМАТА

В статье рассмотрены существовавшие и новые проблемы использования пастбищ в контексте изменения климата.

Ключевые слова: пастбище, корма, климат, местный Кенеш

Atabekov Almaz Karimovich, candidate of economic
sciences, associate professor,
Osh technological university,
Saidakbarov Saidgazy Saidjoroevich, graduate student,
Academy of state management under the President of
Kurguz Republic

THE MAIN ACTIVITIES UNDER THE PASTURE USE PLAN IN THE CONTEXT OF CLIMATE CHANGE

In this article discusses existing and new problems of pasture use in the context of climate change.

Key words: pasture, feed, climate, local Kenesh

Мады айыл аймагында “Жайыттар жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзам (2009-жылдын 26-январындагы № 30) жайыт жерлерин укуктук жөнгө салуунун негизги принциптери менен иш алып баруу Жайыт пайдалануучулар бирикмесинин (ЖПБ) Жайыт комитети тарабынан иштелип чыккан Жайыттарды башкаруу жана пайдалануу боюнча жамааттын планы (ЖБПЖП) Жайыт пайдалануучулар бирикмесинин жалпы чогулушунда жайыт пайдалануучулар, айыл өкмөтү жана башка кызыкдар тараптар, анын ичинде Кыргыз Республикасынын Айыл чарба, тамак-аш

өнөр жайы жана мелиорация министрлигинин Кара-Суу райондук агрардык өнуктуруу башкармалыгы менен макулдашылган.

Кыргыз Республикасынын жайыттар боюнча колдонуудагы ченемдик укуктук актыларына ылайык, ЖБПЖП жергиликтуу кеңештин сессиясында да каралып чыгып, бекитилген жана Жайыт комитети менен жайыттарды башка максаттарга пайдалануу боюнча тийиштуу келишимдерди тузгон бардык жайыт билетин алуучулар жана башка физикалык жана юридикалык жактар тарабынан аткарылышы милдеттуу турдө талап кылынат.

Мады айыл аймагы Кара-Суу районунун административдик аймагында жайгашып, Кара-Суу районунун Отуз-Адыр, Нариман, Катта-Талдык, Кызыл-Кыштак, Кашкар-Кыштак, Акташ, Төлөйкөн, Жоош, Шарк, Папан айыл аймактары, Алай районунун Жаныалайайыл аймагы, Оштун Жапалак айыл аймактары менен чектешет.

Мады айыл аймагынын климаты негизинен континенталдуу климаттарга кирет. Июнь айындагы абанын орточо температурасы 25-30°C, август айында 25-40°C. Эң суук күндөр январь айына туш келет - 5°C тен - 25°C ке чейин. Өтө ысык аба-ырайы июль айында күтүлөт.

Мады айыл өкмөтүнүн жалпы бюджетти элүү бир миллион сом (51 000 000) миллион сомду түзөт. Мады Айыл Аймагында он бир айыл, он мектеп, он төрт бала бакча жана эки оорукана бар.

Айыл аймагындагы жайыт жерлерди кошкондо жер ресурстарынын жалпы аянты **13915 гектарды** түзөт. Жайыттарга баруучу жолдорго жана жайытга мониторинг жоктугунан бир гектар жайытга беш мал тура келет. Жайыттардын түшүмдүүлүгүнө жана колго даярдалуучу тоюттардын көлөмүнө жүргүзүлгөн анализге ылайык Мады айыл аймагында жайыт аз болгондуктан (малдын саны коп) жайыт тоюту жетишсиз.

Даярдалуучу тоюттардын жетиштуу өлчөмдө камдалгандыгына карабастан айыл аймагында жалпысынан тоют болгону 67% ды түзөт.

Малды кыш мезгилинде тоют менен камсыздоо учун жетиштуу көлөмдө тоют даярдоо зарылдыгы бар.

Мады айыл аймагынын ар бир тургунуна малды багууга жетиштуу өлчөмдөгү жер улушу бөлүнүп берилгендиктен алар айдоо аянттарына тоюттук өсүмдүктөрдү өстүрүүсү жана малдын санына эмес, сапатына көңүл бөлүп, малдын асылдуулугун жакшыртуу керек.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы менен Жайыт пайдалануучулар бирикмесинин ортосундагы жайыттарды башкаруу жана пайдалануу жөнүндө келишими айрым жайыт пайдалануучулар менен ортосунда жок.

Малды кыш мезгилинде тоют менен камсыздоо учун жетиштуу көлөмдө тоют даярдоо зарылдыгы бар. Мады айыл аймагынын ар бир тургунуна малды багууга жетиштуу өлчөмдөгү жер улушу бөлүнүп берилгендиктен алар айдоо аянттарына тоюттук өсүмдүктөрдү өстүрүүсү жана малдын санына эмес, сапатына көңүл бөлүп, малдын асылдуулугун жакшыртуу керек

Мындай терс көрүнүштөргө климаттын өзгөрүшү да өз таасирин тийгизип келет. Жайыттарды пайдалануу планын иштеп чыгууда климаттын өзгөрүшүнө ыңгайлашуу чараларын Кыргызгидромет тарабынан иштелип чыккан орто жана кыска мөөнөттүү аба ырайынын божомолун пайдаланып, карап чыгуу зарыл.

Көйгөйдү чечүү жолу:

ЖБПЖПнын аткарылышына мониторинг жана баалоо жумушу жыл сайын Мады ААнын башчысынын буйругу менен тузулгон мониторинг тобу тарабынан мезгил-мезгили менен жүргүзүлүп турат. Мониторинг тобуна ЖКнин мүчөлорунон, АОнун кызматкерлеринен, АКтин депутаттарынан, айыл тургундарынан аялдардан, жаштардан окулдор кирет.

ЖПБнин жыл сайын отуучу жылдык чогулуштарында ЖБПЖПнын аткарылышы жонундо маалымат сунуш беруу укугу менен берилип турат, ал эми АКтин сессиясында маалыматтын жыйынтыгы менен чечим кабыл алынат. Натыйжада, ЖК мониторинг тобунун сунуштары менен жамааттык планга озгортүүлөрдү киргизе алат.

ЖБПЖПнын аткарылышына мониторинг жана баалоо төмөндөгү көрсөткүчтөр боюнча жүргүзүлөт:

Жайыттардын инфраструктурасынын жакшырышы;

Жайыт абалынын жакшырышы: жайыттарды башкаруу, туура пайдалануу (агротехникалык иш чаралар ж.б.);

Тоют базасын чындоо, жакшыртуу;

Малдын ден соолугун коргоо боюнча иш чаралардын сапатын жакшыртуу;

Жайыт ресурстарын башкарууда калктын жакыр катмарынын катышуусунун денгээлин жогорулатуу;

Калктын жашоо денгээлинин жакшырышы-кирешенин өсүшү (аймактын социалдык-экономикалык көрсөткүчтөрү-райстаттын маалыматтары боюнча).

Мониторингдин жыйынтыктары ЖБПЖПнын аткаруу мөөнөтү бүткөнгө чейин жыл сайын козомолдонуп турат. Мады ЖПБнин жургузгон ишкердиги боюнча маалымдуулук жана ачык-айкындуулук максатында эл аралык уюмдар менен жарым жылдык жана жылдык Мониторингдин жыйынтыктары ААнын бардык жашоочуларына жарыяланып турат.

Мады ААда жайыт аянттарынын олчому жалпысынан – 8245 гектарды түзөт. Бирок анын пайдаланылып жатканы- 2100 гектар. Жайыт участкарунун саны - 9.

Мурда Мады ААнын жайыт пайдалануучулары узак мөөнөттүү пайдаланылуучу алыскы жайыттардан (Алай УДПсынан) пайдаланышчу. Азыр ал жайыттар Алай районуна карайт.

Мады ААнын карамагындагы жайыттарда учурда төмөндөгүдөй инфраструктура объектилери иштейт: 1 даана купка, 1 даана көпүрө, 43км узундуктагы жайыт жолдору, 4 мал суу ичуучу курулмалар, 2 жайытта курулган жалпы 3000 метр узундуктагы жайыт тосмосу.

Жайыттардын түшүмдүүлүгүнө жана колго даярдалуучу тоюттардын көлөмүнө жүргүзүлгөн анализге ылайык Мады айыл аймагында жайыт аз болгондуктан (малдын саны коп) жайыт тоюту жетишсиз.

Ушул ЖБПЖП, бугунку күндөгү климаттын озгорүүсүн эске алуу менен, келечектеги орто мөөнөттуу жана кыска мөөнөттуу көрүнүштө жалпысынан жайыттарды башкарууну жана пайдаланууну, малдардын ден соолугун коргоону жана малды тоюттандырууну жакшыртуу аркылуу мал чарбачылыгын өнүктүрүүдө жергиликтүү калктын кирешелерин көбөйтүүгө багытталган.

Кыргыз Республикасынын “Жайыттар жөнүндө” мыйзамына ылайык жайыт пайдалануучу төмөнкулөрдү аткарууга милдеттуу:

1. Мал жайуунун алдында Жайыт комитетинен жайыт билетин алууга.
2. Ветеринардык палатада катталган жергиликтүү ветеринардан бардык эмдөөлөр жана вакцинациялар жургузулгөндугу тууралуу маалымкат алууга.
3. Малды Райондук агрардык өнүктүрүү башкармалыгы менен макулдашылып жана жергиликтүү кеңештин сессиясында бекитилгенден кийин гана Жайыттарды башкаруу жана пайдалануу боюнча жамааттын планына ылайык жайытка жаюуга (мал жаюу планы жана графиги бул пландын негизги бөлүктөрүнүн бири болуп саналат).
4. Жайыт мезгили 1 апрелде башталат.
5. Күзгү жайыт мезгили 15 ноябрда аяктайт, климаттын шарттарына жараша 30 ноябрга чейин узартылышы мумкун.
6. Жайыт пайдалануучуларды жазгы (орто) жайыттарга которуу 1-майдан 10-майга чейин жүргүзүлүшү шарт.

7. Жайыт пайдалануучуларды жайкы жайыттарга которуу 25-майдан 30-майга чейин жүргүзүлүшү керек.

8. Ортонку күзгү жайыттарга 1-сентябрдан баштап кайтып келсе болот, ал эми мал жайылуучу участкакторго түшүм жыйналгандан кийин, 1-октябрдан баштап көчсө болот.

9. Айдоо аянттарына жакын жерде жайгашкан бардык жайыт пайдалануучулар 20-апрелден баштап жазгы жайыттарга которулуусу талап кылынат.

10. Жайыт пайдалануучулардын жалпы чогулушунда кабыл алынган чечимге ылайык, айыл ичинде 1 жумушчу ат, саан уйлар, 3-5 койду калтырууга уруксат берилет, калган мал жайкы жайыттарга чыгарылышы керек.

11. Башка учурларда бардык жайыт пайдалануучулар менен келишим түзүлөт, жана жайыт пайдалануу акысы келишимдин негизинде Кыргыз Республикасынын “Жайыттар жөнүндө” мыйзамына жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2013-жылдын 13-сентябрындагы №515 токтому менен бекитилген Жайыт ресурстарын мал жаюу менен байланышпаган башка максаттарга пайдалануу укугун берүүнүн тартиби жөнүндө типтуу жобого ылайык төлөнөт.

12. Жайыт пайдалануучулар жайыттан кайткандан кийин чарбасы менен жайытка көнгөн ордун тазалап, таштандыларын чогултуп ала кетиши талап кылынат.

13. Айлана чөйрөнү коргоо багытындагы бардык талаптарды сактоо.

14. Тоюттук өсүмдүктөрдү өстүрүүсү жана малдын санына эмес, сапатына көңүл бөлүп, малдын асылдуулугун жакшыртуу керек.

Мамлекет менен жайыт пайдалануучулардын күч-аракеттерин бириктирүү менен, агрардык сектордо экономиканын өсүшүн жана узак мөөнөттүү экологиялык туруктуулукту камсыздоочу чараларды ишке ашырууга өзгөчө көңүл буруу аркылуу бул Программаны ишке ашыруу маанилүү табигый жана экономикалык ресурсту - мамлекеттик жайыттарды башкарууну жакшыртуу үчүн шарт түзөт.

Жайыттарды башкарууга жергиликтүү жамааттардын өкүлдөрүн тартуу жайыттык ресурстарды экономикалык жактан майнаптуу, социалдык жана экологиялык жактардан натыйжалуу пайдаланууга өбөлгө болот.

Кыргыз Республикасынын жайыттар боюнча колдонуудагы ченемдик укуктук актыларына ылайык, ЖБПЖП жергиликтүү кеңештин сессиясында да каралып чыгып, бекитилген жана Жайыт комитети менен жайыттарды башка максаттарга пайдалануу боюнча тийиштүү келишимдерди түзгөн бардык жайыт билетин алуучулар жана башка физикалык жана юридикалык жактар тарабынан аткарылышы милдеттуу түрдө талап кылынат жана мыйзамдар менен иш алып баруу .

Кыргызстанда жер ресурстарын, анын ичинде жайыт ресурстарын башкаруу жаатында мыйзам базасы түзүлгөн; адамдын ден соолугун жана адамдын таза айлана-чөйрөгө болгон табигый укуктарын коргоо артыкчылыгы менен социалдык, экологиялык жана экономикалык кызыкчылыктардын илимий негизделген айкалышын камсыз кылууда жаратылыш ресурстарын пайдалануунун укуктук негизи жана кепилдиктери белгиленген.

Жайыттарды пайдалануу процессин пландоонун жана жөнгө салуунун, абалын жакшыртуунун жана мониторингдөөнүн негизинде колдо болгон жайыттык табигый ресурстарды туруктуу, экологиялык жактан сарамжалдуу пайдалануунун жолу болуп эсептелет.

Жайыттарга мониторинг жүргүзүү жана Кыргыз Республикасынын Мыйзамы (2009-жылдын 26-январындагы № 30) жайыт жерлерин укуктук жөнгө салуу үчүн негизги принциптери менен иш алып баруу керек.

Адабияттар:

1. **Ильясов, Ш.** Климатический профиль Кыргызской Республики. [Текст] / О. Забенко, Н. Гайдамак, А. Кириленко, Н. Мырсалиев, В. Шевченко, Л. Пенкина – Б. 2013 – 99.
2. КР-нын Мады айыл өкмөтүнө караштуу Мады жайыт комитетинин 2019-жылкы отчёту
3. Кыргыз Республикасынын “Жайыттар жөнүндө” Мыйзамы (2009-жылдын 26-январындагы № 30)
4. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2013-жылдын 13-сентябрындагы №515 токтому